

Sz. Tóth Gyula

Csatlakozás szárnyvonalon, avagy identitásunk nyomában

Tisztelgő közelítés Pomogáts Béla munkásságához

Útjelző: „Irodalmunk Európában”¹

2014 őszén Balázs Géza megkérdezte, részt vennék-e a Pomogáts Béla 80. születésnapjára tervezett konferencián, előadással, amennyiben lenne odaillő mondandóm. A megtisztelő felkérést elhárítottam, indokoltam is. Lenne odaillő gondolatsorom, van az életműhöz kapcsolódó előzményanyagom, és ismerni vélem az ünnepeelt munkásságának jelentősebb állomásait, műveit. De Pomogáts Béla körében még nem voltam jelen, személyesen nem is találkoztunk, lesznek kompetens tisztelgő köszöntések nélkülem is. Későbbre írásos munkát ígértem. A konferencián persze részt vettem, tudósítottam is róla.² Sikerült megismerkedni az ünneppel.

De nem hagyott nyugodni a dolog. Forgattam a Hungarovox Kiadó könyveit, mindegyik tartalmazza a kiadó ajánlatát. *Tanári noteszeim* is itt jelennek meg, így a listán visszatérően találkozom Pomogáts Béla nevével, műveivel. A *Kihívás és felelősségnél* lecövekeltem, az alcím különösen vonzott. Éppen készültem a magam francia–magyar tevékenységének összefoglalására, adódott az alkalom, hogy mindezt a Pomogáts-életmű perspektívájába (kellő szerénységgel mondva) helyezzem. És egyszersmind az adósság törlesztésére. Mert számomra a Pomogáts-életmű tisztelet és felelősség. Tisztelet az alkotó részéről a kultúra egésze iránt, felelősség annak gondozására, benne a magyar kultúra éltetésére. Ez nekünk példa, és feladatot is jelent. Tiszteletet érdemel részünkről, elkötelezett felelősségét ránk ruházva kötelezőnek érezhetjük magunkra nézvést.

Hogy jövök én ide? Pedagógiai munkámban mindig jelentős szerepet játszott a francia–magyar kultúra közvetítése. A kezdetektől fogva, már az egyetemi években foglalkoztatott, hogy a nyelv megtanulása és tanítása mellett (közben), miként lehet megoldani a francia–magyar értékek kölcsönös megismertetését. A több évtizedes munka tapasztalatainak (eredményeinek) vizsgálatakor kínálkozik az összegzés. Erre jó lehetőséget adott „*A tizenkét legszebb magyar vers*”-sorozatban való közreműkö-

¹ Ez a tanulmánykötet alcíme, lásd POMOGÁTS Béla, *Kihívás és felelősség*, Bp., Hungarovox Kiadó, 2009.

² Lásd *Identitás és nyelvstratégia*, E–nyelv Magazin = <http://enyelvmagazin.hu/2014/11/10/identitas-es-nyelvstrategia> [2015. 05. 05.]

dés.³ Amikor végigfutottam a kultúraközvetítés szálain, elegendő anyagot találtam, hogy kimondhassam: olyan oktatási tevékenységet végeztem, melyben benne van a nemzet szolgálata, az ország arculatának alakítása (hozzájárulás), benne identitásunk formálása (legalább is törekvés erre), európai (később) uniós arculatunk, magatartásunk formálása, szerényebben: befolyásolása. Folyamatos próbálkozás. Ebben sok ki-tűnő magyar példasors vett körül, és hatott rám, magyarországiak és külföldön nemzeti értékeket őrző kultúrkatonák, tisztek, tábornokok.

A fővezérek jelese Pomogáts Béla. Amikor a magam tanári tevékenységét vettem számba, a rendezés útvonala Pomogáts Béla fentebb említett könyvén keresztül vezetett. Annak gondolatjárataim haladva veszem elő a magam útját, a saját jogon megjárt dombokat, völgyeket, a saját menetelésben megszerzett tapasztalatokat. Mintegy illesztésül s talán önigazolásul.

A lélegző Európáért

Pomogáts Béla tükröt tart és mintát ad, eligazításként. Irodalmunknak „egyéni és közösségi magatartás-szabályozó szerepe van”, érzelmi, gondolati hatással, s így – személyiségformáló hatással bír. Cél, hogy eljusson a határokon túl élő magyarokhoz. A „teljes irodalmi örökséget kell birtokba vennünk”, mondja, és sorolja is a neveket.⁴ Ezen fáradozik, mások mellett Kődöböcz Gábor, hogy a nem „kánonba” sorolt írókat, költőket értékük szerint megismertesse. Hogy a végek irodalmi termése is közlátókörbe kerüljön.⁵ Az egyik cél tehát, a külhoni magyarok identitásának erősítése. A másik: a magyar kultúra megismertetése a külföldiek számára, az irodalmi dialógus elősegítése, mely segítségével az értékek helyükre kerül(het)nek, a tisztelet megalapozódik, s működni kezd, a különböző kultúrközösségek identitása is formálódik.

Mi az identitás? A sokféle meghatározás közül, felfogásunknak megfelelően, megidéznünk hármat, melyek, némileg más oldalról közelítve, gondolatmenetünk alappilléreit jelentik. A Fernand Braudel szerint: *„Folyamat, önmagunkkal vívott harc, hogy fennmaradjunk. Ha ez megszakad, minden összeomlik. Egy nemzet csak akkor létezhet, ha vég nélkül keresi önmagát, ha saját logikus fejlődésének iránya szerint folyton változik, ha szüntelenül leméri magát másokon, ha a legjobbal, önmaga lényegével azono-*

³ A versmondás- és konferenciasorozat köteteit a szombathelyi Savaria University Press jelentette meg, programvezető és sorozatszerkesztő FÜZFA Balázs (2008–2015).

⁴ Vö. POMOGÁTS, I. m., (Bevezetés helyett), 7–14.

⁵ Ezt küldetesként megélve végzi az *Agria*, főszerk. KÖDÖBÖCZ Gábor, a *Partium*, főszerk. OLÁH András, a *Búvópatak*, főszerk. CSERNÁK Árpád, a *Bárka Online*, főszerk. ELEK Tibor, a *Vörös Postakocsi Online*, alapító főszerk. ONDER Csaba. Ezeket a fórumokat folyamatosan figyelemmel kísérem, publikációs kapcsolataim révén is jobban ismerem a tevékenységüket.

szul”⁶ A magyar történész, John Lukacs mintegy kitágítva a vizsgálat horizontját, ezt mondja: „... a történelem tanulmányozása mindenképpen mozgásleírás, nem pedig a múlt kimerevített, lerögzített darabjainak vizsgálata”.⁷ Egy magyar franciás humán értelmiségi így foglalja össze: „Az identitás ma divatos kifejezés, amelynek gyakori használata sajnálatos módon nélkülözi a fogalmi tisztázottságot. Felfogásunk szerint az identitástudat *viszonyítás és konfrontáció*: az adott, befogadó civilizáció saját értékeinek önmeghatározása a külső feltételekhez, a kívülről érkező hatásokhoz képest. E recepciónak manapság feltétlenül nyitottnak, érdek megalapozottságúnak, ésszerűnek kell lennie. E diszpozíció alapján véve a polgári rend és intézmények, a polgári gyakorlat és mentalitás keretei közt érvényesül, s mindig a jövő felé irányul. Tehát egy alapvető történetfilozófiai feltétel- és feladatrendszer határozza meg az elemzést, amely a választott szempont szerint lehet etnikai, népi, nemzeti, vallási, gazdasági, politikai stb. kiindulású”⁸

Számunkra ez utóbbi jelenti a szintézist, amely a további gondolatmenetünk alapja, s amely illeszkedik a pomogátsi stratégiához. A számomra megjelenő kultúráközvetítés szerkezete: 1. magyar mű ajánlása a külföldinek, a befogadás érzékelése, „tetten érése”, reagálás erre, „fogadása” részünkről, 2. a magyar művek idegen nyelvi megjelenése, az adaptáció értelmezése, az anyanyelvhez viszonyított átértelmezése. Új tükörbe nézhetünk: pillanat és alkalom addigi magatartásunk átértékelésére. Irodalmi diskurzus folyik: nemzet – nemzet között, a jelentkező visszahatás táplálja a nemzeti önreflexiót. Ennek síkjai: a) irodalom, b) oktatás, c) művészet, a mindennapiságban megjelenő művészet transzformálható, a művészi produktumok megsokszorozódnak, „multiplikáták”⁹ formájában terjednek, s hatnak. Ezzel megjelenik a kultúra nemzetközi funkciója, párhuzamosan bővítve társadalmi szerepét. A magyar művek külföldi befogadása, elismerése a nemzeti tudat ápolását segíti. Vannak, akik szeretik a magyarokat, a magyar irodalmat. Pomogáts Béla M. Fouché, a grenoble-i egyetem katalán származású egykori nyelvészprofesszorát említi, aki rokonszenvezett a magyarokkal, mert nem csak világot akarnak látni, s nem csak gyakorlatias célokkal mennek Franciaországba: „De önöket más hozza ide. Önökben lélek van”¹⁰ Ezt tapasztaltuk, amikor „a 12 legszebb magyar vers” francia adaptációit dolgoztuk fel. A franciák nyitottak a magyar vers gondolatiságára, érzelmére, lírai nyelv, megjelenik benne az

⁶ BRAUDEL, Fernand, *Franciaország identitása*, I. kötet, ford. MIHANCSIK Zsófia, Bp., Helikon Kiadó, 2003, 13.

⁷ LUKACS, John, *A történelmi tudat avagy a múlt emlékezete*, ford. KOMÁROMY Rudolf, Bp., Európa Könyvkiadó, 2004, 196.

⁸ Lásd NAGY Géza, *A bölcselkedés dicsérete Magyarországon egy magányos, független, humán értelmiségi szemével*, kézirat, Bp., 2000, 39.

⁹ Vö. FERRIER, Jean-Louis, *Négyszemközt Victor Vasarelyvel*, ford. VIGH Árpád, Bp., Corvina Kiadó, 1981, 102–113.

¹⁰ Lásd POMOGÁTS, I. m., 16.

egyetemesség, nyilatkozták. Erről és a magyar irodalom közvetítőiről későbbi fejezetben szólunk részletesen.

Közben „beütött” az integráció. Beléptünk a szélesedő (és egyre összetettebbé, bonyolultabbá váló) unióba. Az európai köztudat alakulása szempontjából rendkívül fontos (nap mint nap tapasztaljuk), hogy a sokszínű Európai Uniónak ne csak politikai és gazdasági jellege legyen jelen, hanem kulturális (zene, tánc, film, színház, képzőművészetek, irodalom) képe, tartalma is.

Ehhez mindennapi kulturális „közmunka” (sziszifuszi „apró” feldolgozások) és elégszám „irodalomdiplomácia” szükséges.¹¹ Olyan, aminőt Pomogáts Béla végez: egy teli élet ragyogása. Hánykolódó folyók felett csillogó hidakon. Igaz járat. Az érvényes jegy: műveltség és hit. Elkötelezettség az emberi kultúrák iránt. Pontosan látja: szervek működése nélkül nincs egészséges testegész. Érzékenyen tudja Trianont. Azt is: a kulturális seb igen fájdalmas, de nem végzetes, nem gyógyíthatatlan. A megújulást keresi. Szerte a világban példák: népek, nyelvek, közösségek, nemzetek – élnek. Nem tudnak leszakadni az egészről. Nem is akarnak, természettel tartoznak oda. Európának, a mai uniós formában és működésben, fel van adva a lecke: mit kezd a kis nemzetekkel, hogyan formázza létüket? Az uniós formának és működésnek ebben a helyzetében megérett a pillanat: a nemzetek felmutatják magukat, létüket. Jókor.

Pomogáts türelmes volt. Csak az igaz, hiteles szálon, pontokon, azokat összekötve ment által a Kultúra rengetegében. A történelmi menetelésben síkos-csúszós az út, a politikai átfedés, a csábítás mindig ott lebeg. Sokaknál ez összecsúszott. Pomogátsnál nem: tág és mély kutatói területen végzett feltárások között, éles elmével vezet szikéjét, hánt le felesleges háموkat, üszkösödő sebeket tisztít s varr el. A tudományos munka és a politika kapcsolatára, játszmáira is nagy példákkal szolgál. Nem akart ellenállni lenni, forradalmár, ellenzéki így is lett, nem akart emigrálni, duzzogva elmenni az országból. Menteni, építeni akart. Felmutatni és összehozni értékeket, egymást megérteni. Ez a vágya több irodalmárnak, mint a már említett Kődöböcz Gábornak, Fűzfa Balázsnak, Madarász Imrének, Kaiser Lászlónak. Pomogáts szándéka: kutatási eredményeket, világosan, pontosan bemutatni, csak azokkal, azok mentén vitatkozni, a tisztázás érdekében, mint a történész Szakály Ferenc kéri, s javasolja. A franciákkal kapcsolatban – hogy maradjunk „helyzetismeretünknel” – nem kevert össze ideológiát kultúrértékkel. Mert itt van mit tisztázni, lásd a franciák szerepe: Trianon – 56 – Camus, Sartre és a többiek. A francia politikát nem keveri, nem azonosítja a francia néppel.¹²

¹¹ *Uő., Uo.*, 17.

¹² „Tisztelni kell a tényeket” – nyilatkozta Szakály Sándor egy interjúban (Magyar Hírlap, július 1.) Mert sajnos az emberek a médiából szerzik az ismereteiket, és nem a történelmi munkákból, és így „a média határozza meg a társadalom történelmi tudatát”. Hivatkozik névrokonára, a történész Szakály Ferencre, aki sokszor elmondta, hogy például „Trianon a magyarság mohácsi

Egyén és társadalomkultúra – közösségkultúra – nemzetkultúra. Pomogáts ezen a kultúra(út)vonalon-hálózaton megy végig. Vannak főutak, világos utcák és rejtett ösvények. A történelem folyamán ezeken halad, világos szellemi iránytűvel. Szakaszok: Trianon, s utána, 1945, 1956, 1989. Területek: Kelet-Közép-Európa – az Atlanti óceánig és túl. Találkozik ideológiákkal, politikákkal, rendszerekkel, hatalmakkal. Nemcsak kultúrdiplomáciát, de kemény kultúrstratégiát folytat, melyben megjelenik a kulturális honvédelem.¹³ Ebben a honvédelemben Pomogáts Béla jól tájékozódik, nem kever. Különbséget tesz a nagypolitika és a honpolgári mindennapok között, az egyes embert nem lehet felelőssé tenni hazája politikai lépéseiért, lásd Franciaország trianoni és '56-os szerepét. „Hát igen, nem bántunk jól önökkel” – vallotta be De Gaulle köztársasági elnök magyar tárgyalófelének Párizsban, még 1968-ban.¹⁴ A dolgok, ha megkésve is, igazolást nyernek. És francia kapcsolatainkban is tisztábban látunk mítosz és valóság megélt, ábrázolt, retusált, újra felfestett, a sokszínű francia realizmus összefüggéseiben új távlatokat nyitó, fényesített tükörben.

És Pomogáts nem keveredik. Pedig volt végzálásban része: nacionalizmus, irredentizmus, kapcsolattartás a szomszédos ország íróival és a nyugati magyar emigrációval.¹⁵ Szelleme vezérli. Ízlése, hite, erkölcsisége. És hatalmas, eleven mozgásban lévő

---

vereségével kezdődött” = <http://archivum.magyarhirlap.hu/szakaly-tisztelni-kell-a-tenyeket>. [2015.06.10.] Ezt szorgalmazza POMOGÁTS Béla egy másik esemény kapcsán lásd: *Szembenézni a történelemmel*, Bp., Hungarovox Kiadó, 2006.

¹³ *A kultúra mint honvédelem*, EGEDY Gergely tanulmányának a címe ez. Így kezdi: „Az állam lényege és célja a kultúra – fogalmazta meg a két világháború közötti időszak jeles piarista professzora, Kornis Gyula *A kultúra mint államcél* című remek tanulmányában”. (Lásd Egedy G., *Az év esszéi 2012*, Magyar Napló, 193.) Hangsúlyosan, tételesen megjelenik Magyarország ereje, a kultúra kezelése, azaz, hogy „az első világháborús vereséggel és Trianonnal megnyomorított ország miként volt képes *roppant szűkös erőforrásaiból is prioritásként* kezelni a kultúrát”. A kultúrpolitika *tudatos eszmei* megalapozása folyt. (A kiemelések tőlem.) Az új helyzetben, a nemzet rendelkezésére álló tudás és a versenyképesség összefüggéseiben, a kultusztárca az ország igazi „honvédelmi” tárcája lett. (Mindezt csak a példa kedvéért hozzuk fel, merthogy most is nehéz helyzetben, sőt válságban vagyunk. De „nyelvben él a nemzet”, a szállóigévé vált Széchenyi-szentencia a reformkorban valóságos szellemi áramlatot indított el – a kognitív nyelvészet szempontjából is releváns –, ma is hat, más nemzetekre is érvényesen.) E gondolatmenet megjelent, lásd SZ. TÓTH Gy.: Nyelvi világitótorony a „lakható ég” alatt. Többretű utazás a *Nyelv és kultúra – Kulturális nyelvészet* tanulmánykötet megismerés során, *Magyar Szemle*, Új Folyam XXII. 1–2. szám, 2013. február, 138–143. = http://www.magjarszemle.hu/cikk/20130228_nyelvi_vilagitorony_a_lakhato_eg_alatt [2015. 04. 10.]

¹⁴ Lásd *Francia kapcsolat, mítosz és valóság*, Magyar Hírlap Online, 2013. december 30. = http://archivum.magyarhirlap.hu/francia-kapcsolat-mitosz_esvalosag#sthash.Ao5wz4dP.dpuf [2015. 04. 11.]

¹⁵ Erről tanúskodnak Pomogáts Béla művei, elég, ha itt csak néhány címet említünk még: *Nyugati égbolt*, Bp., A Magyar Írószövetség-Belvárosi Könyvkiadó, 1994. *Othton és itthon. Beszélgetések nyugati magyarokkal*, társszerző: ÉGER György, szerk. dr. CSAPODY Miklós, Bp., Anonymus Kiadó, 1995, *Nyugat és Kelet között*, Bp., Ister Kiadó és Kulturális Szolgáltató Iroda, 2000.

tudása. Gyógyít, terápiát ad. Kivárt. Türelmesen ki tudott várni. A helyzet eljött: igaza volt. Ha még vár kicsit, be is teljesedik álma.

Mára igazolódik (inkább igazolódni látszik) magatartása, a helyzet megérett. A testgész nem működhet élő-érző részei nélkül. A nemzetek feletti rendszert, uniót nemzetek, kulturális közösségek nélkül mesterségesen nem lehet táplálni. Az élő-érző kulturális közösség táplálja az uniót. És élheti.

A 80 éves Mester rengeteg művet megforgatott, rengeteg szerzővel megvívott – ezek kemény részfejezetek. A művek, az alkotók, Pomogáts értékelésében, láncolatot alkotnak, igen tág földrajzi dimenzióban kultúrahálózattá állnak össze. A kultúrák sorsokat hordoznak, kultúraelméleti alapon rendezett munkásságával történelemfilozófiát vázol fel.

Mi tehet az iskola? A tanárok feladata?

Pomogáts Béla jól látja, hogy e hatalmas munkában a tanároknak fontos részt kell vállalniuk. Noha ebben a magyar- és a történelemtanároknak kitüntetett szerepük van, ám ez tantárgytól és szaktól függetlenül végezhető és végzendő. Pedagógusi feladat – „Kihívás és felelősség”. A tanárképzésben ennek fejezeteket kell nyitni, ismereteket, attitűdöt és képességeket kell formálni.¹⁶

Csatlakozás a franciatanítás felől

Számvetés: összegyűjtöttem több évtizedes tanári működésem tapasztalatait. A tanítás mellett, a kutatás-fejlesztéssel eltöltött időben számos produktumot sikerült létrehozni. Ezek taneszközök, szakanyagok, tudományos és publicisztikai írások, egy részük meg is jelent. Ezúttal a francia irodalomtanításra fókuszálva a francia és a magyar irodalommal való találkozás tapasztalatait kívánom összefogni. Az irodalmi vonalon nyomon követhető egy fiatal egyetemista, majd tanár szakmai útkeresése: hogyan jut el a nyelvtanulástól, a szövegértésen, a befogadáson, az elemzésen keresztül a francia irodalom megértéséhez, közvetítéséhez, a francia és a magyar értékek cseréjéhez.¹⁶

A szegedi francia szakon az 1960-as évek közepén nagy kérdés volt: mire lesz elég a jeles francia érettségi? (Akkoriban nagyon kevés eszköz és alkalom állt rendelkezésre a nyelvtanuláshoz. Franciaországi ösztöndíjat sem kaptam az egyetemi évek alatt.) Az olvasó-fordító nyelvtanulással megszerzett tudás nehézségeket támasztott a tan-

¹⁶ Ez a fejezet része egy készülő nagyobb munkának: *Egy franciatanár irodalmi kalandjai. Találkozásaim szép magyar versekkel franciául*. A tanulmánykötet a Savaria University Press gondozásában jelenik meg hamarosan. A magyar versek francia verzióiról szóló tanulmányok megjelentek a versmondás- és konferenciasorozat köteteiben: Savaria University Press, Szombathely, sorozatszerkesztő FŰZFA Balázs (2008–2015).

anyag megértésében. Ebben az időben az egyetemi oktatás sem élvezetes, a hallgatók részéről folyik a bajvívás a nyelvvel, a jelekkel, a tartalommal. Az eredeti szöveg lecke-szerű gyúrása nem sok élményt ad. De az eredeti nyelven való olvasás kíváncsisága és öröme nagy hajtóerő. A várakozások, a remények a hatvanas évek végén bekövetkező oktatási reform nyomán lassan beérnek: az új szelek meghozzák az olvasási és a befogadói élményt. Nagyszerű tanárok jelennek meg az egyetemen, mint Szegedy-Maszák Mihály, Hankiss Elemér, a francia tanszéken pedig közvetlenül Nagy Géza vezetésével nyitás történik az irodalomtanításban: előtérbe kerül az interpretáció, középpontban a mű/darab/szöveg, új háttértudományokkal. A filozófia műveltségű tanári felkészültség, a bátorító személyiség közreműködésével mélyül az élmény, mindez meghatározó motivációt, tudást ad a tanárjelöltnek.

Tanári kezdés gimnáziumban 1972-ben (Szekszárd). A magas osztálylétszám, a kevés óraszám, a nem korszerű tankönyv az eredményes nyelvelsajátítást is nehezíti. És mi lesz az irodalommal? Szereztem kellő ismereteket az új nyelvtanítási metodikákból, a nyelvet is jól akartam tanítani, és elhatároztam, hogy a pályámon egyszer új francia nyelvi tankönyveket fogok elkészíteni. Alapkérdés: mire szól és kötelez a diploma? Az egyetemen tanult anyag nem veszhet kárba, a gazdag francia kultúrával meg kell ismertetni a magyar tanulókat. Erre a tanórán kívüli szakkörben adódott lehetőség. „Francia kultúra” címen hároméves programot vittünk végig, a témavonal: *A társadalmi cselekvő ember a francia regényben*. Középpontban a szöveg és környezete: szerző, kor, hatások, kapcsolódások. A munka hozama: a) az új tanulási módszerekkel a tanulók „terelése” az értelmezés (az értékelés, a magyarázat) felé, b) tananyagrendszer, módszerleírás, egyetemi doktori a tanárnak.

A francia testvérvárosi kapcsolatokban való közreműködés (Szekszárd – Bezons) során folytatódott a kutatás, megfigyelés. Előtérbe került a vers: kommunikációs darab, kulturális csereeszköz. Felértékelődött a szerepe, mert a vers rövid, könnyen átadható, megbeszélhető, a franciák érzékenyek a költészet iránt, költészetünk „csere-szabatos” – a franciák (a tapasztalati körben) „vevők” költészetünkre.

Zsolnai József pedagógiai programja új fejezetet nyitott. (1978. Szekszárd, majd Budapest, Törökbálint, Pápa) Elkészül a „Francia tanítási program – nyelv-tanítás és kultúraközvetítés, kisiskoláskortól („Téléphant-Élévision”), haladóknak („Correspondances”). Az értő olvasáson át jut el a tanuló az irodalmi szövegig a „Je lis la littérature – Olvasom az irodalmat” munkafüzettel. Külön fejezetben jelennek meg a versek, a magyarok is franciául. Hozam: tanórai élmények tanulónak, tanárnak, a tanuló megismeri a fordítókat, maga is megpróbálkozik a (mű)fordítással.

Vonzerő, módszer. A francia irodalom megszerettetésében nagy szerepet játszottak a sanzonok, a műfaj világa, hangulata, az énekelhető vers, a zenével lendített költészet. (A Francia Tanítási programban külön munkafüzet: „Je chante – Énekelek” készült megismerésükre. A műfaj sajátos helyének, szerepének feldolgozása külön kötetet érdemel.)

A francia irodalom iránti kíváncsiság, az eredeti nyelven való olvasás öröme nagy hajtóerő. Megtapasztaltam: hosszú az út a biztos értésig, az élményig. Ezért az olvasástanulásnak kitüntetett szerepe van, amit az idegennyelv-tanításban mindig hangsúlyosan kezeltem. Fő, hogy értse a tanuló, amit olvas, élvezze a szöveget. Ezért, ehhez az irodalmi művek olvasása, feldolgozása történhet anyanyelven, haladó szinten is. Folyhat a munka párhuzamosan, fokozatos áttéréssel az idegen nyelvre, lényeg a biztonságos szövegértés, az élvezet. Aztán jöhet majd az értelmezés. A Francia Tanítási programban ez megtalálható a tananyag felépítésében, az illeszkedő taneszközök módszerében, minderről és a tanulásirányításról a Pedagógiai útmutató ad pontos leírást.

Nagy élményt jelentett egy gazdag verseskötet: *Dans cette banlieue. 50 poèmes hongrois du XXème siècle* – A város peremén. Egy évszázad félszáz magyar verse franciául (2005). Költészetünk elegáns kiadásban, magasra beemelve az európai irodalomba. Mire valók verseink franciául? Válaszok: felmutatják európai műveltségünket, alakítják európai gondolkodásunkat. Válaszok nekünk és frankofónoknak. „Szép magyar versek franciául”, terjesztettem itthon is, francia nyelvterületen, online és nyomtatott formában.

Tovább a versnyomon. Ez megerősített abban, hogy tovább kell haladni ezen az úton, mert a magyar líra értékes, átültethető idegen nyelvre, a gyakorlat és a fordításelméletek erre biztatnak: a fordítás: „... a leghetlenebb lehetőség” (Szegedy-Maszák Mihály) Ebben az irányban tájékozódva „A 12 legszebb magyar vers”-sorozat adta az ötletet, hogy e vezérfonal mentén keressem a francia verziókat. Tehát versről versre „Az európai szellem nyomában”. A munkát motiválta egy magyarországi online honlap (francia nyelv) fogadókészsége, ahol „A magyar francia kapcsolatok gazdagításáért” jelszó jegyében a kivonatos ismertetések helyet kaptak. A kutatómunka során jeles költő-fordítók (magyarok és franciák) nagyszerű fordításait ismertük meg. Gazdag tapasztalat gyűlt össze fordításról, értelmezésről, irodalomtörténeti felfogásokról, a magyar vers francia nyelvű megjelenéséről, hatásáról, értékéről. Folyamatosan tartottam a kapcsolatot franciákkal, mintegy tesztelve őket, szinte együtt mentünk „Franciákkal Babits kérdései nyomában”. Az elemző dolgozatok, a franciák visszajelző levelei azt erősítik bennünk, hogy költészetünkre büszkék lehetünk, költészetünk által is: Európának van költői arca.

Rákapcsolódás a versmenetre. Ilyen előzmények után belefutottam „A 12 legszebb magyar vers”-be, Fűzfa Balázs projektjéhez annak indulása után csatlakoztam. Utólag felkutattam a poézisment francia szárait: Petőfi *Szeptember végén* és Pilinszky *Apokrif* francia fordításait a forrásokkal együtt a projektvezető rendelkezésére bocsátottam. Arany *Szondi két apródjának* francia verziójára – noha a költő más műveiről több fordítás készült – nem bukkantam rá, nincs francia nyelvű fordítás. Aztán a „Az európai szellem nyomában” indító jelszóval rákapcsolódtam a líravonatra. Nagy lehetőséget és alkalmat jelentett, hogy tovább vizsgáljam a magyar versek francia hatásait. A motiváció megvolt, francia barátaim, ismerőseim számára alkalmanként közvetí-

tettem fordításokat, becsületesen visszajeleztek, őszinte tiszteletüket nem is rejtették véka alá: tetszett nekik a magyar líra. Sorra vettem a szóban forgó versek francia fordításait, és rajtuk keresztül igyekeztem megközelíteni a francia közvetítést, a megértést, a befogadást, a hatást. Azt kerestem, hogy a magyar költészet – a francia nyelv fényében – mennyiben „közelít” az európai költészethez, mennyiben egyetemes, és mint Babits, Kosztolányi, Gara László és több más kiváló irodalmár bizonyította: miként gazdagítja az európai irodalmat, s így a világirodalmat.

Fordítás, felfogások, közvetítők. A fordításokról sokat szoltam, mindig, az egyes versek kapcsán. A magyar versek francia adaptációjának vizsgálatában kiemelten foglalkoztam az átültetéssel, a két nyelv eltérő karakteréből adódó fordítási megoldásokkal, a különböző fordításelméletekkel. Nekem a fordítás volt a tengely, amely forgatja a verset nyelvről nyelvre, e körül kellett forognia az elemzőnek. A fordításelméletek napirenden voltak, ilyen-olyan megközelítésben. Még a kezdeteknél, Babits *Esti kérdésének* tárgyalásakor idéztem Fűzfa Balázst, aki az *Eszmélet* kapcsán azt írja: lehetetlen fordítani. Igen, de mégis meg kell próbálni a lehetetlent. Erre biztat Szegedy-Maszák Mihály, úgy fogalmaz: „bajosán” lehet átmenteni egy-egy költemény értékeit, ám a fordítás „a leglehetősebb lehetőség”. A nagy kérdés és feladvány: a forrásszöveg (textedépart) és a célszöveg (texte-arrivé) bonyolult-szép kapcsolatrendszere. És nekünk is vannak kiváló fordítóink, akik idegen nyelvről magyarra közvetítenek, a franciánál maradva: Babits, Kosztolányi, Illyés, Tóth Árpád, Tornai József nevét említve. Nyelvünk francia tolmácsolásában is több szereplővel találkozunk, nagy alakok, franciák, magyarok. A fordítói arcképcsarnok, szerencsére igen változatos?

Versről versre: fordítók, verziók. Nézzük a sorozatot versenként, ilyen tagolásban: a) Egy fordító – francia, b) Két fordító – francia és magyar, c) több fordító – francia, d) több fordító – franciák és magyarok. Lássuk tényszerűen: egy francia fordító: Eugène Guillevic, Szeptember végén – *Fin septembre*, Jean-Luc MOREAU, Levél a hitveshez - *Lettre à sa femme*, két francia fordító, együtt: Lorand GASPARD és Sarah CLAIR, *Apokrif*, Eugene GUILLEVIC et Jean ROUSSELOT, Esti kérdés – *Question du soir*. Három francia fordító: A közelítő tél – *L'approche de l'hiver*, az elemzést a fordítók által készített nyersfordítás alapján végeztük. Sok francia (15–17): A vén cigány – *Le vieux Tzigane*, az elemzést a szintetizált változat alapján végeztük. Két fordító, egy magyar és egy francia: a) Ki viszi át a szerelmet GUILLEVIC – *Qui portera l'amour?* TIMÁR György – *Qui fera passer?* Mindkét fordítást elemeztük, b) Yves BONNEFOY és TIMÁR György, Kocsi-út az éjszakában – *Le chariot nocturne*, a francia fordító munkáját elemeztük, c) Robert SABATIER és TIMÁR György – *Valse Triste*. A kötetben a Timár-verzió áll a központban, de a Sabatier-fordítást is vizsgáltuk, utalunk rá. Egy magyar és három francia: Hajnali részegség - *Vertige matinal*, Timár György fordítását elemeztük. Több magyar és több francia: *Eszmélet* – *Éveil*, Timár György fordítását elemeztük. (A fordítók és a pontos források az egyes kötetben megtalálhatók.)

A fordítások feldolgozásának stratégiájáról. A kezdeteknél, a klasszikus kutatásmetodikai iskolát követve, alaposan feltérképeztem a téma háttérodalmát, a magyar nyelvű forrásokkal együtt. Bőven el voltam látva. Miközben élvezettel merültem el az irodalomban, azt vettem észre, szép lassan elfelejtettem a fordítást. Azt, amiről tulajdonképpen írnom kell. Tolongtak a fejemben az elemző kritikusok mondatai, egyre távolabb kerültem a francia verziótól. Időre volt szükségem a visszahangolódásra. Felhagytam ezzel a módszerrel, a továbbiakban egyből a franciának álltam neki, igyekeztem minél jobban a hatása alá kerülni. És lesz, ami lesz, azt írtam le, aminő következtetésekre ily módon jutottam. Ez segített abban is, hogy a múrról a korábban tanult, s még a fejemben keringő sallangoktól is megszabaduljak. Örömteli érzés volt. Ezek után vettem alaposan szemügyre a magyar nyelvű irodalmat, és lelkesen vettem észre, mely kutatók jutottak hasonló megállapításokra az eredeti olvasat nyomán. Az is kitűnt, hogy a magyar irodalomtörténészek jó része egyrészt sablonokat használ, nemcsak követi egymás munkáit, de véleményalkotásban alkalmazza a már ismert beidegződéseket. Másrészt észrevehető a nagy nevek talán túlzó tisztelete. A versszorozat konferenciáin felszabadultabb értelmezések is napvilágra kerültek.

Összegző tapasztalatok. A francia–magyar irodalmi közvetítői kapcsolatok régi keletűek, irodalomtörténetünk jeles fejezetei. A fordítók maguk is kiváló költők, a magyar és a francia nyelv és irodalom alapos ismerői. A francia nyelv gazdagsága befogadó, nyelvi eszközei alkalmasak a magyar költői kifejezőeszközök fogadására, átültetésére. A francia fordítás mozgásba hozza a verset, új dimenziókba viszi: az újabb nyelvi képek színesítik a költeményt, tágítják a gondolatok, így az értelmezés határait. A francia nyelvű olvasás új életre keltheti a szöveget, a nyelv cselekvővé válhat az olvasó által.

Többértelművé válnak a művek. A fordítás lehetőséget ad a „termékeny” újraértelmezésre. Ami lehetőséget ad esztétikai-filozófiai újraeszmélődésre, a magyar irodalomtörténetben, az irodalomtanításban meggyökeresedett ítéletek újragondolására. A fordítás „kiigazítja” egy-egy költőnk félreértett személyiségrajzát, líráját (Babits, József Attila). A francia fordítás lehetővé teszi, hogy megszabaduljunk egy-egy költő, költészete kapcsán összehordott politikai-ideológiai sallangtól (József Attila). A külföldi közvetítők-értékelők elfogulatlanabban közelítenek a műhöz, kizárnak számukra olyan zavaró tényezőket, amelyek az alkotó személye körül hazai környezetben kialakult, s munkásságára hatóan is stigmaként kísérik végig. Vagyis, ahogy Cocteau írja: „az ő szemük előtt a szerző nem fűdi el a művet”. Például József Attila esetében végképp szakítani tudunk az évtizedek óta beidegződött „proletárköltő”-képtől, ezt egy művészeti kapcsolódás is megerősíti. Nevezetesen Wagner Nándor József Attila szobra: amikor megpillantottam a szobrot, az az alak jelent meg előttem, amely az *Eszmélet* francia fordításának (Éveil) értelmezése nyomán kirajzolódott. Élmény születik: a nyitott „olvasói tu-

dat autonómiája” találkozik az érzékeny „nézői tudat autonómiájával”. A francia verzió kánonokat bont, tabukat dönt.¹⁷

A „12 legszebb magyar vers”-projekt a *szövegre* irányítja, a francia fordítás erre kiváló lehetőséget kínál, általa közelebb kerülünk költőink szövegéhez, s kiderül: a francia és a magyar lírának milyen sok fontos közös sora van. A két kultúra találkozik.

A fordítók birkóznak a szöveggel, az átültetés során számos nehézséggel találkoznak, mint például Moreaunak Radnóti hexametereivel támadt „konfliktusa”. A fordítók „társszerzők”, s talán azért is sikerrel végzik a nehéz munkát, mert a magyar költők „nem hazudnak”. Ha magyar és francia fordítja ugyanazt a verset, az eltérés nyilvánvaló. Lásd *Ki viszi át a Szerelmet?* – Guillevic lágyabb, Timár keményebb. (Még a sokat olvasó franciás magyar bölcsész végzettségű is felhorkant az utóbbit olvasva. Míg a *Valse triste* esetében egy francia hölgynek a magyar fordítás (Timár) tetszett jobban, indokolta is.) A munka fontos hozadéka, hogy ráirányíthattuk a figyelmet a fordítás jelentőségére, a fordítókra, akiknek a megbecsülése nem áll arányban a végzett munkával. Hogy a fordítók megismerése helyet kapjon az iskolai tanításban is.

A francia fordítások is meggyőznek: a választott versek szépek, aktuálisak ma is, aktuálisabbak, mint valaha. (Például, többek mellett, Vörösmarty költészete). A francia is így érez: a gondok hasonlóan jelen vannak. A francia recepció erősíti a versek tartalmát, gondolatát, költészetünket az európai irodalomba emeli. Az egységesülési folyamatban, a magunk épülésére, több tartós értékünk van, mint gondolnánk – írjuk és tudjuk be ezt javunkra.

Még néhány tanulság. A munkamenet elején, kutatási céllal, kérelmet nyújtottam be franciaországi ösztöndíjra, a programgazda szakmai támogatásával. Ösztöndíjat nem kaptam. A versek francia verzióit sorra megküldtük az érintett hivatalos francia szerveknek, tudomásuk volt a vállalkozásról. A gyakran változó ügyeletes referenseket elkerülte a téma. A francia fordítások, az elemzések felkerültek a franciannyelv.hu honlapra: „A magyar–francia kapcsolatok gazdagításáért” indító címmel. Francia ismerőseim is így szereztek róluk tudomást. Az élénk honlapos látogatás mellett néhány követő hozzászólás érkezett, a szakma, a nyelvtanárok, a francia tanszékek, doktoranduszok szakmai érdeklődéséről nem tudunk.

Mennyire ismert irodalmunk Franciaországban? Gara László 1930-ban a *Magyar irodalom Franciaországban* című írásában így panaszkodik: „Főlöleges és káros volna tehát továbbra is illúziókban ringatnunk magunkat. A franciák nemcsak, hogy nem várnak bennünket tárt karokkal, de még csak nem is kíváncsiak ránk. A nagy-

¹⁷ Erről bővebben írok egy jegyzetben, lásd *Kép és Krónika*, Academia Humana Alapítvány, 2013. október 25. = <http://kepekronika.blogspot.hu/2013/10/szobor-es-vers-kalandos-talalkozasa.html> [2015. 06. 10.]

közönséget aligha hódíthatjuk meg egyhamar, sőt még az is kérdéses, hogy valaha eljutunk-e hozzá. Kárpótolhat azonban bennünket az elit megbecsülése, amely több, ha kevesebb is, mint Páris. Franciául nemcsak franciák olvasnak és Párison keresztül az egész világ hozzáértő közönségének tudatába bekerülhetünk.”

És ma? A működő kultúrdiplomácia biztosít programokat (irodalmi csoportok találkozója, könyvbemutatók, „a polgárok európai éve” nagykövete Lackfi János, a kiváló franciás költőnk, műfordító). És a magyar versek hatása a franciák körében? Szűkebb körben vannak visszajelzések, széles olvasói ismeretség, elterjedés, a gyakori francia nyelvű publikációk mellett, nincs. Egyéni akciók, magánkutatások nyomán összegzésként azért nyugodtan mondhatjuk: Európának van költői arca. A szép magyar versek francia fordításai megerősítik Kódöböcz Gábor szavait: „A költészet mint megtartó és megtisztító erő” létezik. És állhatatosan, mint csöndben bűgő generátor, táplálja a takarékra váltott európai szellem fáradni látszó fényét.¹⁸

Utóhang. Miközben készültek ezek a sorok, érezhető: nem csak a szellem látszik fáradni. Sötét felhők gyülekeznek Európa világi egén, és egyre sötétebb foltok jelennek meg földjén. Nagyon zűrzavaros a helyzet. Pomogáts Béla életmunkássága már-már beérni látszott. A csatlakozó, illeszthető hozzátevések alakították a reményt, irodalmi-történelmi tápoldatok javították a valós föld állapotát. Most adjuk fel? A harc nem is az utolsó, de keserves lesz. Vállalása erkölcsi kérdés. „Helyzet” van – hogy Sartre téziseit is beemeljük, minden ideologizáló félremagyarázás helyett. Van erre példa számos, európai közelmúltunk „sokszínű” történelmében több is, mint amennyi elég lenne tanulságnak. Hagyjuk veszni értékeinket? Hagyjuk a hangzatos, ám kiüresedő, lapos, finnyás ideologizálást. (És nemcsak a politikátöltetű szövegek, de a minden gyakorlatiasságot, nota bene józan ész nélkülöző mindennapi „okoskodások” is növeli a zűrt. Nem is emelt szintűek, inkább emelt hangúak.)

„Eh bien, continuons.” – „Hát jó, folytassuk!” – Sartre: *Zárt tárgyalás*, (miközben dül a II. világháború). A divatozó értelmiségiek olvasták. Ezt is. Tüntettek is mellette. Tüntetni, de teremteni! „Viszonyítás és konfrontáció” – bizony, az identitás(keresés) bajjal jár. Dacos alázat kell, figyelmes s ugrásra kész szerénység. Az önismereti emelkedőre felkapaszkodni nehéz. Végy egy létrát, tanácsolja Weöres Sándor, „... benned a létra”. Hát, akkor? A „teljesség” messze van...

¹⁸ Lásd Sz. T. Gy., *Európa költői arca. Franciákkal Babits nyomában*, Irodalomismeret, 2013/3., 62–67. = http://www.irodalomismeret.hu/files/2013_3/sz_toth_gyula.pdf [2015. 06. 12.]